

Brigitte Jaques

ELVIRE JOUVET 40

Louis Jouvot

Philippe Clévenot

Claudia (Elvira szerepét játssza)

Maria de Medeiros

Octave (Don Juan szerepét játssza)

Éric Vigner

Léon (Sganarelle szerepét játssza)

Vincent Vallier

Díszlet és jelmez: **Emmanuel Peduzzi** A díszlettervező munkatársa: **Bernard Giraud**

Világítás: **André Diot** Művészeti munkatárs: **François Regnault**

Műszaki vezető: **Noureddine El Ati** Rendező munkatársa: **Éric Vigner**

Rendezte:

Brigitte Jaques

Az előadás a Strasbourgi Nemzeti Színház, a Comédie-Française és a Pandora Compagnie koprodukciójában készült. Az ősbemutató 1986. január 8-án volt a Strasbourgi Nemzeti Színházban.

Párizsban, 1986. június 1-én az Athenée Louis Jouvot Színházban mutatták be, a Giorgio Strehler vezetése alatt álló Théâtre de l'Europe meghívására.

A műsorfüzetet szerkesztette: Litvai Nelli Jóváhagyta: Alain Dromson

Tervezte: Khell Csörsz

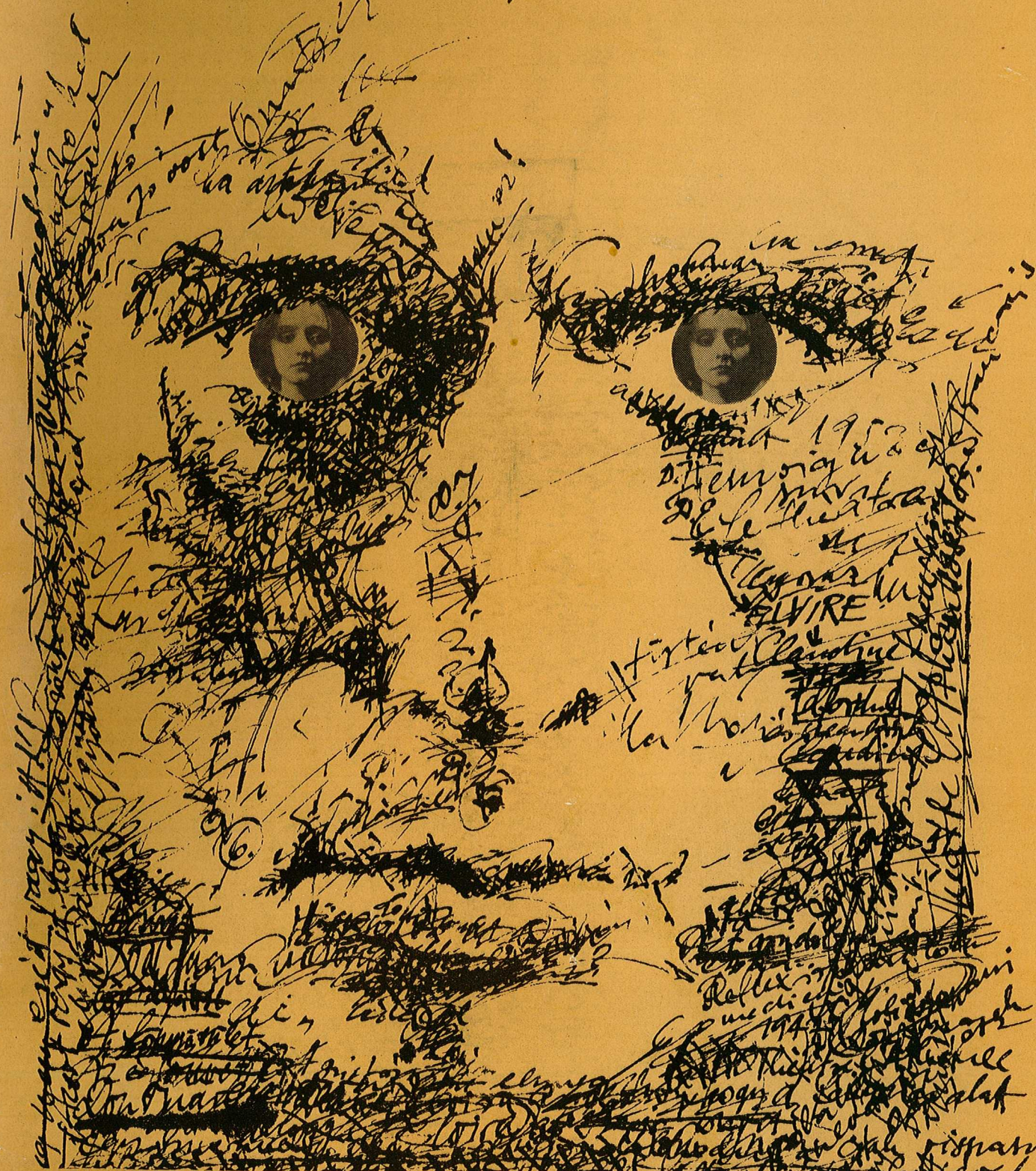
Felelős kiadó: Jack Batho

707336 Pátria Nyomda - Felelős vezető: Vass Sándor vezérigazgató

a Katona József Színház

és a Francia Intézet

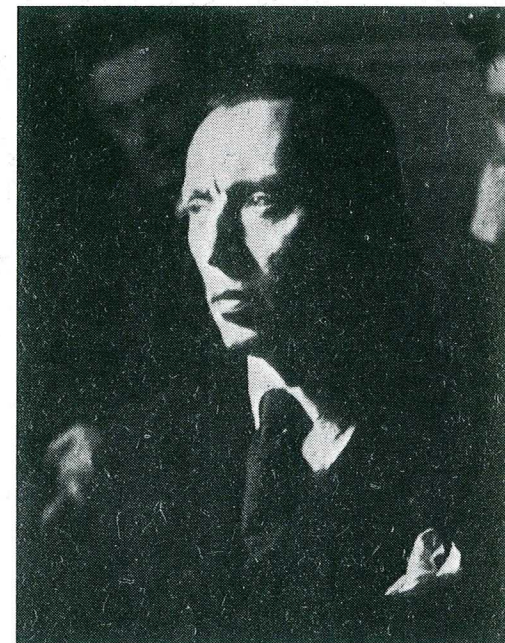
rendőként

Brigitte Jaques

ELVIRE JOUVET 40

1987. MÁJUS 18.

Az ember
azért rendez meg egy darabot,
mert érzi,
hogy szüksége van kielégülésre, örömré.
Tulajdonképpen ez a színház célja.
Erre vágyik az író is:
meg kell szabadulnia valamitől,
ami benne él, amit magában hordoz.
Erre vágyik a színész is,
amikor az író művét befogadta:
közölnie kell másokkal.
És erre vágyik a néző is:
be kell fogadnia valami olyat,
amit a mindennapi élet nem ad meg neki,
ami önmagában ártalmatlan, amiben teljes szívvel,
mondhatni teljes testével részt vehet anélkül,
hogy ez károsan hatna rá.
Ha tehát azt kérdezik tőlem,
miért rendeztem meg egy darabot,
azt felelem:
mert örömet szerzett – ez minden.
És ha az ember szereti a színházat,
akkor azért szereti:
mert örömet szerezhet vele
önmagának és másoknak.

Louis Jouvet: *Egy komédiás feljegyzései* (részlet)

ELVIRA ÖNKÍVÜLETE

Párizsban, a Színművészeti Főiskolán, 1940. szeptember 21. és február 14. között hét alkalommal dolgozott Louis Jouvet egy fiatal színinövendékkal, Claudiával, Molière *Don Juan*jának Elvira-jelenetén (IV. felvonás 6. jelenet). Claudia az osztálytársai előtt próbált, akik a Mester ösztönzésére időről időre közbeszóltak, elmondták véleményüket. Ez a maga nemében páratlan oktatás 1934-ben kezdődött és a háborúval ért véget. Az órák közzétett anyagában Jouvet Mesterként jelenik meg, a szó régi és már-már elfeledett értelmében: mesteremberként, egy művészet, egy tradíció, egy konvenció titkainak utolsó ismerőjeként; a kabukihoz vagy a kathakalihoz hasonlóan összetett és kifinomult színházművészet utolsó letéteményeseként; annak a klasszikus színházművészetnek a mestereként, amelyben a törvényt a szöveg szabja meg.

A fiatal színészeket heves izgalommal, de végtelen türelemmel hallgatja és figyel; minden pillanatban az igazságot, a színészben rejlő lehetőséget keresi. Jouvet szinte ránk tukmálja magát, „Mester” minden tekintetben. Nem úgy oktat, ahogy a pedagógusok szoktak, hiszen ők – a Tao megjegyzése szerint – csak „azt tanítják, amit meg lehet tanulni és amit meg lehet tanítani, vagyis olyan dolgokat, amiket nem érdemes elsajátítani.

Az órákon Jouvet rendezőként, a klasszikus szövegek újító és merész értelmezőjeként jelenik meg. A régi és az új közötti feszültség teszi számunkra ezeket az órákat „aktuális”-ként átélhetővé.

Az órák közzétett anyagából a Claudiának tartottak a legizgalmasabbak. A *Don Juan* a drámai-rodalom csúcsa, a színész próbaköve, amin keresztül egy színinövendék inaskodásának végén, a végső „beavatás” szemtanúi lehetünk. „Szerintem ez a klasszikus drámai-rodalom legszebb monológja.” – mondja Jouvet.

Kivételes gondot fordított az órák gyorsírási lejegyzésére, és így az anyag visszaadja a résztvevők hangulatát, a csendeket, a mozdulatokat, a lélegzetvételeket. A dokumentum egy különlegesen élő színházi pillanatot tesz átélhetővé: közelebb férkőzhetünk a színészi munka titkaihoz, tanúi lehetünk egy művész megszületésének. Nézőként figyeljük a Mester és tanítványa, illetve a rendező és a színész között feszülő szenvedélyeket.

Drámai helyzetek, belépések, mozdulatok sora: hol a ritmus, hol a tekintet tökéletes. Jouvet a mondatok, az érzelmek és a légzés kapcsolatára oktat. Tanítványát a mesterségbeli tudás adta kényelem meghaladására, a védtelenség vállalására ösztönzi. Mesterkedés, színlelés nélkül kell játszani – tanítja. Csak így válhat Claudia igazi művésszé, csak így ízzik fel a szöveg.

Az egyik órán ezt mondja: „Most szólalt meg először a jelenet.” A tetszeni akarást, az ügyeskedést, a kedveskedést üldözi. A tetszelgést, a „meg tudom csinálni” érzését írta ki Claudiából. És a színinövendék menekül, szeretne elbújni a Mester hangja, tekintete, lénye elől. Szeretne szabadon lélegezni. Még az osztály süket, ellenséges csöndjébe is belekapaszkodik. A Mester nélkül szeretne boldogulni. Idegesíti, kínozza Jouvet-t. A küzdelem mindkettőjük számára szörnyűséges. Egy lélek meghódítása a tét. Jouvet szavai mégis átjárják Claudiát, megfogannak benne, folytonosan arra ösztönzik, hogy kövesse a szöveg mozgását; a gondolatok és a vágyak sűrű, szinte labirintusszerű hálóját szövik a színész és a szerep közé; magyarázatokból és kérdésekből újabb szöveget szönek Molière *Don Juan*ja köré, s ez a szöveg elvezet bennünket ennek a „mirákulum” *Don Juannak* az értelmezéséhez, ahhoz a merész értelmezéshez, amit – a csodás véget illetően – mind a mai napig nem múltak felül, s ami igazolja a darab látszólag „hiányos” szerkezetét.

„A *Don Juan* mirákulum, középkori mirákulum. Nem vallásos, de nem is vallásellenes darab, és mégis az Isten gondolata hatja át. Ez a Don Juan. Nem egy szoknyavadásról szól, a probléma nem ott van.” Jouvet ennek az értelmezésnek megfelelően dolgozik Claudiával az órákon, és hét évvel később ennek jegyében rendezi meg a darabot. Elvira ebben a jelenetben, Jouvet számára, szent, „ekszztatikus” lény. Jouvet misztikus alak eljátszására készíti fel Claudiát. Érezzük, hogy azért tagadhatja meg vele tudását, sőt gyönyöreit is, hogy így fedeztesse fel vele a szentség végtelen boldogságát, Elvira önkívületének fékezhetetlen áradatát, aki Don Juan iránt érzett szerelmét Isten iránti szeretetté változtatta, és aki utolsó megjelenésével nyilvánkoztatja halálát, amelytől egyszersmind óvni szeretné.

„Elvira csordultig volt szerelemmel, ami hirtelen, egy mennyei vegyi folyamat eredményeként Isten iránti szeretetté változott benne.” És Jouvet a következő csodálatos megjegyzéssel folytatja: „Cisztercita lennék, csak hogy átéljem ezt a derűt, ezeket az érzelmeket.”

„A rendezés: vallomás.” – mondja Jouvet, és az órákon valóban egy vallomástétel tanúi vagyunk. Egy-egy óra a színházművészet megközelítésének egy-egy állomása, ahhoz az égi jelhez hasonló, amiben a színház foglalja el a kiismerhetetlen és távoli Isten helyét. („A színházról kevesebbet tudunk, mint bármi másról; talán semmit.”) Érezzük Jouvet egyfajta misztikus elhivatottságának jelenlétét. „A színésznek ahhoz, hogy egy meghatározott lelkiállapotot elérjen, egy meghatározott életmódhoz kell alkalmazkodnia, még a testét is arra kell felkészítenie.”

Jouvet olyannak akarja látni Claudiát, mint Elvirát: ekzsztatikusnak, öntudatlannak, zavarodottnak, sőt étvágytalannak, a „magányosság állapotában” levőnek. Azt szeretné elérni, hogy a színész tökéletes áttetszőség, a szöveg és a mindenség feszüléséből felfakadó tökéletes hang, tökéletes tolmács legyen.

„Akarata ellenére jön és közvetíti az üzenetet.” Jouvet, miközben Claudiának Elviráról beszél, a színész legutópikusabb és talán legszebb meghatározását mondja ki.

És valóban, az utolsó órán már nem Claudiával találkozunk, már nem az a színész áll előttünk, akit „énjének együgyű mániája tart hatalmában”.

Hosszú hónapokig tartó fizikai és szellemi munka után érkezik el az a váratlan és csodálatos pillanat, amikor Claudia megfelelkezik önmagáról és így megszületik számára a színház igaz Művésze. Megszólal a jelenet.

„A felhő megnyílik, a jelenés feltűnik, beszélni kezd, és mikor bevégezte, eltűnik.”

Így oktatott Jouvet a színház művészetére, 1940-ben.

<i>December 24-én született, Crozonban.</i>	1887
<i>Befejezi tanulmányait a l'École de Pharmacie de Paris-n. Gyógyszerészyakornok.</i>	1907
<i>A Théâtre d'Action d'Art színjátszó együttesben játszik.</i>	1908
<i>A Théâtre des Arts-ban játszik.</i>	1911
<i>Találkozik Jacques Copeau-val</i>	
<i>Jacques Copeau avantgarde színházának, a Vieux Colombier-nak a tagja. Színész, tervező, dramaturg, „régisseur général” vagyis „színházi mindenés”.</i>	1913
<i>A gyógyszerészeknél szolgál a fronton. Három évet tölt a tűzvonalban.</i>	1914
<i>1917-ben szerelik le, mert szükség van a színházi munkájára.</i>	

LOUIS JOUVET

<i>A Vieux Colombier társulata New Yorkban vendégszerepel.</i>	1917
<i>A Vieux Colombier folytatja munkáját Párizsban.</i>	1919
<i>Jouvet, mint főrendező, a színház lelke. Játszik, rendez, újjáalakítja a színpadot, jelentős előadásokat hoz létre.</i>	
<i>Jouvet elhagyja a Vieux Colombier-t és a Comédie des Champs Élysées főrendezője, majd igazgatója. Számos nagy sikerű előadás rendezője és főszereplője. (Jules Romains A kicsapongó Monsieur Trouhadec, Knock, A diktátor, Marcel Achard darabjai)</i>	1923
<i>Louis Jouvet, Charles Dullin, Georges Pitoëff, Gaston Baty megalapítják az egyetemes színháztörténet szempontjából is jelentős művészi szövetséget, a Cartelt. Megismerkedik Jean Giraudoux-val. Barátságuk és közös munkáik számos fontos előadást eredményeznek. (Trójában nem lesz háború, Sellő, Chaillot bolondja, Elektra stb.)</i>	1927
<i>A neves párizsi színiakadémia, a Conservatoire tanárává nevezik ki.</i>	1934
<i>Az Athénée Színház vezetője.</i>	
<i>Megjelenik könyve, az Egy komédiás följegyzései</i>	1938
<i>A németek bevonulása után a társulat elhagyja Párizst és húsz darabból álló repertoárral Dél-Amerikában turnézik.</i>	1941
<i>Február 19-én Jouvet és társulata visszatér Párizsba, az Athénée Színházba. Az elkövetkező években Jouvet-t elsősorban Molière műveinek újrendezése foglalkoztatja. (Don Juan, A nők iskolája, Tartuffe)</i>	1945
<i>Augusztus 16-án, az Athénée Színházban halt meg.</i>	1951

AZ ÉRZELMEK ÁTVÁLTOZÁSA

Kedves Barátném!

Nagyon köszönöm Önnek, hogy megismerhettem azoknak az óráknak az anyagát, amelyeket Jouvét tartott Claudiának, Molière Don Juanja IV. felvonásának 6. jelenetéből. Nagyon felzaklatott a darab és valójában nem is tudom pontosan megindokolni, miért váltott ki bennem oly szenvedélyes érzelmeket az írott anyag, hiszen egyszerűen megírt szövegről van szó, ami még nem színházi előadás, ugyanakkor mégis mélyen és lényegbevágóan színház. Kétségkívül nem a Molière-darab IV. felvonásának 6. jelenete volt gyújtópontja érzelmeimnek, hiszen Ön sem ezzel a jelenettel foglalkozott, hanem Jouvét hét órájával erről a jelenetről. Máris szeretném megragadni ezt a mozzanatot: soha mester az óráin nem volt ily kevésbé távolságtartó, soha tanár ily kevésbé tanáros; de állíthatnánk akár az ellenkezőjét is: soha még tanár nem volt ily tanáros, a latin „profiteri” értelmében, a másikkal intézett szóba vetett hit szinte áhítatos felajánlásában. Olyan hit ez, amely hegyeket mozgat és képes véghezvinni minden csodát, még egy titokzatos metamorfózist is.

Tehát Molière jelenete (Elvira „visszatérése”) nem tárgya Jouvét tanár úr Claudia növendéknek tartott óráinak. Ez a jelenet, más szavakkal, más mondatokkal kettejük dialógusa és egyben a színdarab szövege, de nem a megszokott értelemben, mert ugyanannak a dolognak színe és fonákja egyszerre. Ez a jelenet a színdarabon belül, mint egy dombormű, egy éreztet – vagy hogy tovább szőjem a szöveg-metafórát –, mint egy hatalmas gyűrődés van jelen, amelyről egy pillanatra sem feledkezhetünk meg, mert minden szóban, minden mondatban jelen van.

Ez a nagyon különös, nagyon kivételes színház a színházban szokatlan módon kutatja a színész misztériumát: hogyan válhat Molière darabjának éppen e meghatározott pillanatában Claudia Elvirává, és hogyan lehet a Claudiát játszó színésznő a színdarab Claudiája úgy, hogy egyben Don Juan megcsalt szeretője is. Nem véletlenül írtam a „lehet” szót a „játszik” vagy az „interpretál” helyett. Claudia nem Elvira szerepében lép a színpadra. Jouvét határtalan akaratából Elvira az, aki főkről fokra megtestesül Claudiában; Claudia, akit a mester tekintete, hangja úz, hajszol, lassan megszüli Elvirát.

Az imént azt írtam, hogy kétségkívül nem Elvira visszatérése jelenete váltotta ki felindulásomat, de kissé elábrándozván erről – ahogy Molière korában mondták –, elbizonytalanodtam. Az olvasmány utórezgéseiben, visszhangjában Don Juanból különös módon Jouvét lett, éppen úgy, ahogy ő változtatta Elvirává Claudiát, nem az általa kimondott szöveg „tartalmában”, hanem egy másik síkon, egy másik térben: a színház színpadán.

Óhatatlanul arra kell gondolnom, hogy Jouvét óráit úgy is felfoghatjuk, mint Don Juan a szolgálkhoz intézett két első mondatának az értelmezését, magyarázatát. A szolga bejelenti: „Nagyságos uram, egy fátyolos hölgy van itt, nagyságoddal akar beszélni.” Don Juan: „Ugyan, ki lehet az?” Majd Sganarelle-nek mondja Elvira első hosszú szövege („Ne csodálkozzék, Don Juan. . .”) után: „Csak nem sírsz?” Sganarelle: „Bocsánatot kérek.” „Nos, mit gondolsz erről?” Ezek Jouvét első szavai Claudiához, az 1940. február 14-i, első óráin. A fenti „Ugyan, ki lehet az?” mondatban a mutatószó semlegessége, a „lehet” szó – még akkor is, ha egyáltalán nem tulajdonítunk figyelmet a szolga egyszerű, mindennapi mondatának – előrevetíti Jouvét Don Juan értelmezésének alapvető vonását: „Középkori mirákulum. . . amelyet minden ízében az Isten gondolata hat át.” Ám abban a mondatban, amelyet Don Juan Sganarelle-nek, azaz a harmadik jelenlevőnek, a nézőnek mond („Csak nem sírsz?”), nem csupán Don Juan leplezett üzenete – ironia, bosszúság, titkolt megrendülés jele –, hanem a rendező, színészvezető kritikai utasítása is benne foglaltatik. . . Ez talán – közvetlenül – elvezet bennünket ahhoz, amit Jouvét Elvira figurája kapcsán az első pillanattól kezdve az „érzelmelek átváltozásának” nevez, és aminek jelentése csupán az egymást követő órákon válik világossá. Nem más ez, mint a színészlét, a játék lényege: Elvira szépséges, csodálatos és bűvös epiphániája 1940. szeptember 21-én este, egy főiskolai színpadon. (. . .)

Az imént idéztem Jouvét szavait, amelyekkel első óráját kezdte. Később így magyarázza Elvira figuráját: „Elvira azért megy Don Juanhoz, hogy elmondja szerelmének: „Nem haragszom Önre, csak azért jöttem, hogy megmondjam, többé ne számíton rám, megtértem, és kérni szeretnék valamit. . . Már csupán ilyen szeretetet érzek Ön iránt.” Ez, az érzelmelek átváltozása, nagyszerű, de nem mentes a szenvedélytől.” Majd így folytatja Jouvét: „Értetted? Világos?” Claudia: „Igen, igen. Nagyon messze voltam ettől.” Jouvét: „Az érzelmekre kell rátalálnod.” Itt kezdődik Claudia lassú felbukkanása, nehéz születése: megtalálni és megtartani a (szövegben, és elsősorban ebben a szövegben rejlő) érzelmelek és felerősíteni azokat olyan határfokkal, amely hatni tud és átjön a rivaldán, ez Claudia átváltozása Elvirává, igazi színésszé válásának folyamata, epiphániája: színpadi felmagasztosulása.

Mit nevez Jouvét érzelmelek? „Azt a tehetséget, amellyel kimozdítjuk önmagából saját érzékenységünket, hogy új kiindulópontokra leljünk. . . Olyan ez, mint egy hömpölygő folyamat, amely hozzánk érkezik és tovább folyik. A víz nem mindig azzal a fenséges nyugalommal folyik, mint amiről Bousset ír, a víz örvénylik, majd elcsitul. . . hirtelen zuhatag-gá változik. Az érzelmelek áradása. . . egy jelenetben a mozgás különféle formáit kell megtalálni. . . s olykor a pihenést, a nyugalmat is.

MOLIÈRE: DON JUAN

NEGYEDIK FELVONÁS
HATODIK JELENET

Don Juan, Donna Elvira fátyolban, Kurta, Sganarelle

Kurta: Nagyságos uram, egy fátyolos hölgy van itt, nagyságoddal akar beszélni.

Don Juan: Ugyan ki lehet?

Sganarelle: Majd meglátjuk.

Donna Elvira: Ne csodálkozzék Don Juan, hogy ebben az órában és ebben az öltözetben lát itt engem. Sürgető oka van ennek a látogatásnak, amit mondani akarok, nem tűr halasztást. Már nem az a harag vezet ide, mely nem is rég kitört belőlem, nagyon megváltoztam reggel óta. Már nem az a Donna Elvira vagyok, aki átkozódott, aki feldúlt lélekkel csak fenyegetőzött, csak bosszút lihegett. Az ég megtisztította lelkem mindattól az alantas szenvedélytől, amelyet ön iránt éreztem, megszabadított e bűnös ragaszkodás féktelen lángolásától, e durva földi szerelem szégyenletes hevétől; nem maradt szívemben ön iránt egyéb, mint minden érzékiségtől mentes tiszta tűz, önzetlen, szent érzélem, olyan szeretet, mely nem saját javát keresi, hanem csak az ön érdekében fáradozik.

Don Juan: *(Sganarelle-hez)* Csak nem sírsz?

Sganarelle: Bocsánatot kérek.

Donna Elvira: Ez a tökéletes és tiszta szerelem vezérelt ide, de csakis ön miatt, hogy figyelmeztessenem az ég intésére, és megpróbáljam visszarántani az örvénytől, amelybe rohan. Igen, Don Juan, ismerem élete tévelygéseit; de az ég, amely megillette szívemet, és ráirányította szememet botlásaimra, az ég sugallta azt is nekem, hogy keressenem fel, és tudassam, hogy vakmerő kihívásaira nem lesz több könyörület, hogy az ég rettenetes haragja már kész a lecsapásra; de még gyors bűnbánattal megmenekedhet előle; mert meglehet, hogy már egy napja sincs, hogy elkerülje a legnagyobb bajt, ami embert érhet. Személyéhez engem már nem csatol semmi ezen a földön. Az ég kegyelméből én már megszabadultam minden balga gondolatától. Végleg elvonulok a világtól, s csak addig vágyom még él-

Sganarelle:

Donna Elvira:

Sganarelle:

Donna Elvira:

Don Juan:

Donna Elvira:

Don Juan:

Donna Elvira:

ni, amíg bűnömért meg nem bűnhődöm, amíg szigorú vezekléssel bocsánatot nem nyerek a ballépésre, melyre bűnös szenvedélyem heve ragadott. De magányomban is végtelenül gyötrődnek amiatt, hogy a mennyei igazságszolgáltatásnak éppen az az ember a gyászos példaképe, akit oly gyöngéden szerettem; és kimondhatatlanul örülnék, ha elháríthatnám fejről a fenyegető szörnyű csapást. Könyörgök Don Juan, adja meg utolsó kegyként ezt az édes vigaszt, ne tagadja meg tőlem üdvösségét, könnyekkel szememben kérem; és ha már nem indítja meg saját jóvolta, indítsa meg az én esdeklésem, mentse meg attól az írtózatosságtól, hogy örök kínszenvedésre ítéelve lássam.

(félre) Szegény asszony!

Végtelen gyöngédséggel szerettem; semmi a földön nem volt nekem drágább magánál; megfedekeztem kötelességemről, és mindent elkövettem önért, és viszonzásul csak azt kérem, térjen jobb útra, kerülje el vesztét. Mentse meg magát, kérem, ha nem maga miatt, hát miattam. Don Juan, még egyszer, könnyes szemmel kérem rá; és ha nem elegendő annak a nőnek a könnye, akit szeretett, esdve kérem mindarra, ami a szívét leginkább megindíthatja.

(félre, Don Juanra tekintve) Tigrisszíve van ennek!

Nem folytatom, megyek; ez volt minden mondanivalóm.

Asszonyom, nagyon késő van már, maradjon itt. Igyekszünk a lehető legjobban elszállásolni.

Nem, Don Juan, ne marasztaljon tovább. Asszonyom, igazán örülnék, ha itt maradna.

Mondom, hogy nem, ne vesztegessük az időt felesleges beszéddel. Hadd menjek el minél előbb, ne ragaszkodjék a hazakiséréshez sem, csak arra gondoljon, hogy hasznát vegye figyelmeztetésemnek.

Illyés Gyula fordítása

BRIGITTE JAQUES

ELVIRE JOUVET 40

ELSŐ ÓRA

Hang: 1940. február 14. (Felmegy a fény. A három tanítvány, Octave, Léon és Claudia, az előszínpadon, a vasfüggöny előtt állnak. A vasfüggöny végig leeresztve marad. A nézőtérrel világos van. L. J. a nézőtér végéből a színpad felé tart. Halljuk őt, mielőtt látnánk.)

L. J.: Nos, mit gondolsz erről?

Claudia: Nektek, érzem, hogy unalmas volt. Én, amíg csinálom, jól érzem magam, addig nekem kellemes.

L. J.: *(az előszínpadnál, közel a három tanítványhoz)* Figyeljétek csak, mit mond Claudia: „Én, amíg csinálom, jól érzem magam, addig nekem kellemes.” Szóval, ez neked öröm.

Claudia: Azt hiszem, abban az állapotban vagyok, amiben Elvirának kell lennie.

L. J.: Fogadjatok meg egy tanácsot, ez alapvető: ha azt érzitek, hogy valami könnyen megy, hogy valamit erőfeszítés nélkül értek el, az sosem jó. Egy szerep megformálása, bármilyen szerep legyen is, fáradságot követel, fájdalommal jár, erőfeszítés kell hozzá. Másképp hiányzik belőle valami, egy alakítás mindig erőfeszítéssel jár. *(Claudiához)* Érted? Légy résen önmagaddal szemben! Jó amit csinálsz, de mégis, mi a baj?

Octave: Hagyja, hogy elvigye a szöveg zenéje.

L. J.: Igaz. Hát még?

Léon: Nekem az a benyomásom, hogy nincs eléggé jelen Don Juan számára, nem hat Don Juanra, mert túlságosan távoli.

L. J.: Igen, egyszerűen a *jelenlétről* van szó. Abból, amit csinál, hiányzik a jelenlét, nincs *jelen a közönség számára!* Nem meggyőző, nem hat, nem jön át a rivaldán. Nem jön át, mert „kényelmesen” érzed magad! Amikor úgy mondasz egy szöveget, hogy azt érzed, pontosan monddod, de közben az jár a fejedben: kellemesen érzem magam, a kellő érzelmi állapotban vagyok, jól hangzik a számból a szöveg, jól lélegzem, stb. akkor nem teszel erőfeszítést, és nem jön át. Érted? *(Az üresen maradt közép-*

sor felé megy, felveszi a kabátját, összeszedi a könyveit, átvág a soron, hogy kimenjen.)

És ilyenkor mit kell tenni?

Léon:

Claudia:

Abban volt erőfeszítés, hogy el akartam jutni ebbe az állapotba; el akartam jutni egyfajta tisztasághoz; és el is jutottam, de határozottan éreztem, hogy nem megy át a rivaldán.

L. J.:

Azért érezted határozottan, mert már játszottál, van színházi tapasztalatod. Az erőfeszítés hiányzik, nem elég erős.

Claudia:

L. J.:

Erőtlenek az érzelmek?

Majd meglátod, hogy ami ebben a jelenetben monoton, érdektelen, az azért olyan, mert, hogy elérd a megfelelő érzelmeket, a saját színvonaladra süllyesztetted azokat, lecsökkentetted a jelenethez szükséges érzékenység mértékét és erejét. Azon fogunk dolgozni, hogy az alakításod hasson ránk, jöjjön át a rivaldán. Erősebb érzelmekre van szükség. Még hiányoznak bizonyos hangsúlyok, kontaszok, amiket meg kell találnod. Ez nehéz, és örömteli. Jó lenne, ha eszerint olvasnád újra a jelenetet. *(Kifelé indul.)*

Octave:

L. J.:

Ez teljesen világos. A stílusa jó, az értelmezés is tökéletes, de a színészi játék messze nem az!

Claudia:

(lejön az előszínpadról) Miközben csináltam, rádöbbenem, hogy mindig Don Juant néztem. Nagyon jól éreztem, hogy a nézőteret kelleme, de nem tudtam változtatni rajta.

L. J.:

(visszajön) Ezt már magyaráztam Octave-nak, egyszerűen és bonyolultan is. Akkor találhatsz új kiindulópontokra, ha van tehetséged ahhoz, hogy megmozgasd saját érzékenységedet. Ez erre a jelenetre is vonatkozik. Olyan ez, mint egy hömpölygő folyam, ami hozzánk érkezik és tovább folyik. A víz nem mindig azzal a fenéges nyugalommal folyik, mint amiről Bousset ír, a víz örvénylik, majd elcsitul, ahogy a talaj lejt, úgy folyik lassabban, vagy hirtelen vizesként zúdul alá. Az érzelmek is áradnak. Nem olyan rezzenéstelenek, mint az a „fenséges víztükör”, mint amilyenek te mutattad. Don Juan szándékain kívül az érzékenység forrongása is jelen van, és ez még hiányzott a játé-

Octave: ...

L. J.: Mit szólsz a bejövételéhez?

L. J.: És te, Claudia?

Claudia: Nem tudom; szerintem Elvira így jön be, nagyon nyugodtan, nagyon magabiztosan.

L. J.: Emlékszel, mit mondtunk Elviráról, amikor Iréne játszotta?

Claudia: Úgy lép be, mintha Don Juan látomása lenne, égi jel, figyelmeztetés.

L. J.: Igen. Te „táncléppel” jöttél be, járás közben néha lábujjhegyre álltál; amikor beléptél, szökentél egyet, és ez a hangodon is érződött: „Ne csodálkozzék, Don Juan. . .” Igaz, hogy ez csak két kedves, bájos apróság, de ez nincs Elvira figurájában. (Feláll) Nyoma se maradjon ennek a bájosságnak! Azt értem ezalatt, hogy ha ez egy görög tragédia lenne, és a szereplő egy kocsin, egyedül jönne be, ez mondaná: „Ne csodálkozzék, Don Juan. . .” Ha már bejött, éreznünk kell, hogy szüksége van arra, hogy beszéljen. Ez a szerep lényege, az igazi szerepé: a színész tényleg azért jön be, mert beszélni akar. Ez a szerep egyik meghatározása. Ha a színész valóban beszélni akar, azt rögtön látjuk rajta, akkor nem ilyen kényelmesen mondja, hogy „Ne csodálkozzék, Don Juan. . .”, hanem gyötrő kényszerből. A darab és a szerep magasabbról indul. Egy klasszikus darab kezdése ilyesmi: „Mi ez? Mi történt?” vagy „Mivel egy hú barátira lettem újra. . .” – ezt nevezi Peguy „rohamnak”. (L. J. a színpadhoz érkezett) A modern komédiában felgyalogolsz az első emeletre, és gyakran nem mész feljebb. A klasszikus komédiában azonban liftbe szállsz, és rögvést a hatodikon kötsz ki. (Claudia és Léon nevetnek) Amikor a színész színpadra lép, akár Phaedra akár Elvira szerepében, az kell, hogy a beszédkénszer hajtsa! Az a fontos, hogy legyen mit mondania. Ha figyelembe vesszük Don Juan drámai helyzetét, ha figyelembe vesszük, hogy Elvira ebben a pillanatban csak úgy jöhet be, ha közlendője van, akkor már a belépésnél éreznünk kell az arcdról, a járásodról, a ruhádról, hogy itt történni fog valami, hogy komoly dologról van szó. Ehelyett te kicsit kacérkodva jöttél, és ezzel leegyszerűsítetted a szerepet. (Claudia megismétli a bejövételt.)

Octave: ...

L. J.: Mit szólsz a bejövételéhez?

L. J.: És te, Claudia?

Claudia: Nem tudom; szerintem Elvira így jön be, nagyon nyugodtan, nagyon magabiztosan.

L. J.: Emlékszel, mit mondtunk Elviráról, amikor Iréne játszotta?

Claudia: Úgy lép be, mintha Don Juan látomása lenne, égi jel, figyelmeztetés.

L. J.: Igen. Te „táncléppel” jöttél be, járás közben néha lábujjhegyre álltál; amikor beléptél, szökentél egyet, és ez a hangodon is érződött: „Ne csodálkozzék, Don Juan. . .” Igaz, hogy ez csak két kedves, bájos apróság, de ez nincs Elvira figurájában. (Feláll) Nyoma se maradjon ennek a bájosságnak! Azt értem ezalatt, hogy ha ez egy görög tragédia lenne, és a szereplő egy kocsin, egyedül jönne be, ez mondaná: „Ne csodálkozzék, Don Juan. . .” Ha már bejött, éreznünk kell, hogy szüksége van arra, hogy beszéljen. Ez a szerep lényege, az igazi szerepé: a színész tényleg azért jön be, mert beszélni akar. Ez a szerep egyik meghatározása. Ha a színész valóban beszélni akar, azt rögtön látjuk rajta, akkor nem ilyen kényelmesen mondja, hogy „Ne csodálkozzék, Don Juan. . .”, hanem gyötrő kényszerből. A darab és a szerep magasabbról indul. Egy klasszikus darab kezdése ilyesmi: „Mi ez? Mi történt?” vagy „Mivel egy hú barátira lettem újra. . .” – ezt nevezi Peguy „rohamnak”. (L. J. a színpadhoz érkezett) A modern komédiában felgyalogolsz az első emeletre, és gyakran nem mész feljebb. A klasszikus komédiában azonban liftbe szállsz, és rögvést a hatodikon kötsz ki. (Claudia és Léon nevetnek) Amikor a színész színpadra lép, akár Phaedra akár Elvira szerepében, az kell, hogy a beszédkénszer hajtsa! Az a fontos, hogy legyen mit mondania. Ha figyelembe vesszük Don Juan drámai helyzetét, ha figyelembe vesszük, hogy Elvira ebben a pillanatban csak úgy jöhet be, ha közlendője van, akkor már a belépésnél éreznünk kell az arcdról, a járásodról, a ruhádról, hogy itt történni fog valami, hogy komoly dologról van szó. Ehelyett te kicsit kacérkodva jöttél, és ezzel leegyszerűsítetted a szerepet. (Claudia megismétli a bejövételt.)

Claudia: Elsősorban arra vigyáztam, hogy ne szavakat játsszam.

L. J.: (az előszínpadnál álló Claudiához megy, felküldi a színpadra, majd ő is követi. Egyedül vannak a színpadon)

Amikor ezt mondod: „Könyörgők, Don Juan, részesítsen utolsó kegyként abban. . .” (L. J. utánozza Claudiát.) – a szavaid színtelenek, semmilyenek. „Könnyekkel szememben arra kérem” – ezt csináld, ahogy akarsz, arra nincs szükség, hogy sírj, de arra igen, hogy benned, legbelül, könnyek legyenek. Az első elvégzendő feladat: tudni *szólni valakihez*. Amikor azért szólunk valakihez, hogy meggyőzzük, nem ilyen egyhangú a beszédünk. Vannak pillanatok, amikor könyörgünk, vannak, amikor fenyegetőzünk. Ez benne van a jelenetben. Az alakításodban is ott kell lennie. Őt megérintette az isteni kegyelem, jön, hogy elmondja szerelmesének: nem haragszom önre, csak azért jöttem, hogy megmondjam, többé ne számítson rám, megtértem. És kérni szeretnék valamit. . . Most ilyen szeretetet érezek ön iránt. Ez az érzelmek átváltozása, csodálatos, de nem hiányzik belőle a szenvedély. Érted? Világos?

Claudia: Igen, igen, nagyon messze voltam ettől.

L. J.: Az érzelmekre kell ráatalálnod.

Sötét

MÁSODIK ÓRA

Hang: 1940. február 21. (L. J. a középső sorban ül. A tanítványok a színpadon vannak. Octave és Léon a szöveget mondják össze. Claudia lejárja a jelenetet.)

„Ragotin: (Léon mondja) Nagyságos uram, egy fátyolos hölgy van itt, nagyságoddal akar beszélni.

Don Juan: Ugyan ki lehet?

Sganarelle: Majd meglátjuk.

Donna Elvira: Ne csodálkozzék, Don Juan, hogy ebben az órában és ebben az öltözetben lát itt engem. Sürgető oka van ennek a látogatásnak, nem tűr halasztást, amit mondani akarok. Már nem a harag vezet ide, amely nem is rég kitört belőlem, nagyon megváltoztam reggel óta. Már nem az a Donna Elvira vagyok, aki átkozódott, aki feldúlt lélekkel csak fenyegetődzött, csak bosszút lihegett. Az ég megtisztította lelkemet mindattól az alacsony vágytól, melyet ön iránt éreztem, megszabadított e bűnös ragaszkodás féktelen lángolásától, e durva földi szerelem szégyenletes hevétől; nem maradt szívemben ön iránt egyéb, mint minden érzékiségtől tiszta tűz, önzetlen, szent érzélem, olyan szeretet, mely nem saját javát keresi, hanem csak az ön érdekében fáradozik.”

L. J.: (a helyén ül és leállítja a jelenetet) Mit mondasz, Octave?

„Donna Elvira: Ne csodálkozzék, Don Juan, hogy ebben az órában és ebben az öltözetben lát itt engem. Sürgető oka van ennek a látogatásnak, nem tűr halasztást, amit mondani akarok. Már nem az a harag vezet ide, amely nem is rég kitört belőlem, nagyon megváltoztam reggel óta. Már nem az a Donna Elvira vagyok, aki átkozódott, aki feldúlt lélekkel csak fenyegetőzött, csak bosszút lihegett. Az ég megtisztította lelkemet mindattól az alacsony vágytól. . .”

L. J.: Emlékszel, mit mondtam még Iréne-nek: nem kell kitenni a pontokat. Ez egy *szónoklat* legyen! Valaki váratlanul két és fél oldalon át beszél! Ez a valaki kitarulkozik, árad belőle a szó. Ha kiteszed a pontokat, elvágod az érzelmeket, elvágod azt az áradást, amivel ez a nő beszél. Vegyél levegőt a mondat közepén, de a pon-

toknál ne! (Claudia lassan, szöveg nélkül, megismétli a bejövételt)

L. J.: Ha ez a lassabb, kissé kísérteties bejövétel zavar, találj ki egy természetesebbet. Túl tudatosan jössz be, túlságosan biztos vagy abban, amit csinálsz. (Feláll és mutatja) Elvira bejön, elhessenti a szolgálkat, egyenest a ház belsejébe megy. Észreveszi Don Juant, beszél hozzá. Meg kell lépődnünk a belépés egyszerűségén, abszolút tekintélyt sugárzó beszédmódján. A járásnak (ami gesztus) illenie kell a szöveghez. Azért jársz, mert mondanivalód van. És amikor megállsz, a beszéded átveszi a járásod ritmusát. Az jó volt, hogy már járás közben elkezdted a szöveget.

Claudia: (kapkodva megismétli a bejövételt, Octave karjába zuhan) Zavar, hogy a járás ritmusa szerint mondom a szöveget.

L. J.: Próbáld csak meg. A járásból nagyon jól eljuthatsz a szöveghez.

Claudia: Igen, igen, megpróbálok. (Megismétli a bejövételt, de menet közben képtelen mondani a szöveget.)

L. J.: Az feszélyez, hogy lassú vagy. Ez holt idő lenne a jelenetek között, ha az egész darabot játszanánk. Így hosszú. Ha kicsit gyorsabban jönnél, a szöveget is másképp mondanád. (Claudia most már gyorsabban jön be.)

„Donna Elvira: Ne csodálkozzék, Don Juan. . .”

L. J.: Kezdd el még egyszer! A ritmusa már jó, de még nem elég pontos. Még nem meglepő.

„Donna Elvira: Ne csodálkozzék, Don Juan, hogy ebben az órában és ebben az öltözetben lát itt engem. Sürgető oka van ennek a látogatásnak, nem tűr halasztást, amit mondani akarok. Már nem az a harag vezet ide, amely nem is rég kitört belőlem. . .”

Claudia: Zavar, hogy „nem tehetek pontot”.

L. J.: Mert most túl gyorsan mész. (L. J. bemutatja a színpadon. Elmegy Octave és Léon mellett, Claudiához fordul.) Tarts szüneteket a mondat közepén, de *beszélj!* Ez a nő beszél. Ennek meglepőnek kell lennie. Amikor a közönség meglát, kiáltson fel: Húha! Kezdheted halkán: „Ne csodálkozzék, Don Juan. . .” Ha a bejöveteled valóban tekintélyt sugároz, a közönség csendben lesz és figyelni fog. Ha már figyel, beszélhetsz egy kicsit hangosabban. (Claudiának szinte ideje sincs, hogy megcsinálja a bejövételt.) Túl hosszú, túl hosszú. (Claudia hátramegy, a bejövételhez készülődik.) Látjátok, hogy készül fel a bejövételére? Ezt ti sosem teszitek. (L. J. leküldi Octave-ot és Léont a színpadról. Claudia szembetalálja magát L. J.-val, mintha ő lenne Don Juan.)

„Donna Elvira: Ne csodálkozzék, Don Juan, hogy ebben az órában és ebben az öltözetben lát itt engem. Sürgető oka van ennek a látogatásnak, nem tűr halasztást, amit mondani akarok.”

L. J.: Érezd, éld át ennek a nőnek az érzelmeit, nem pusztán az ég küldötteként jön, ez a nő a szerelmesét jött megmenteni. Ez olyan helyzet. . . (csodálkozva) Hogyan?

Claudia: Igen. Ez nem pusztán angyali üdvözlés. Jön, hogy megmentse ezt az embert. Különbösen most így olyan lesz, mint múltkor: az Úr angyala eljött Máriához: „Üdvözlégy, Mária. . .”

Claudia: Elvira szerette őt. (Ezt azzal a tartalommal mondja, hogy már nem szereti.)

L. J.: (lejön a színpadról, otthagyja Claudiát.) Úgy játszod, ahogy akarsz. De hirtelen megérinti őt a kárhozat, a pokol gondolata. Ezek a vallásos gondolatok készítetik őt arra, hogy Don Juanhoz rohanjon. Nem azért jön, hogy magyarázkodásra kényszerítse Don Juant, a veszélyre akarja figyelmeztetni, hogy megmentse. A veszélyérzet űzi Don Juanhoz. (Octavehoz és Léonhoz.) Elvira figurája attól fontos és attól csodálatos, hogy éppen azt az embert akarja megmenteni, aki elcsábította és elhagyta. Elvira ennek ellenére idejön. Bizonyosságot tesz nemesszívűségéről, mennyei lemondásáról, igen, de lángoló szerelemmel teszi! (Claudia észrevétlenül kimegy. L. J. az első sorban ül.) Ha neked jobb, gondoldj más veszélyekre, ha a pokol, a lélek üdvössége nem elég megfoghatóak a számodra. (Octave és Léon elfoglalják helyüket a színpadon. Claudia bejön, a nézőtérben elkezd a szöveget.)

„Donna Elvira: Ne csodálkozzék, Don Juan, hogy ebben az órában és ebben az öltözetben lát itt engem. Sürgető oka van ennek a látogatásnak, nem tűr halasztást, amit mondani akarok. Már nem az a harag vezet ide, amely nem is rég kitört belőlem, nagyon megváltoztam reggel óta. Már nem az a Donna Elvira vagyok, aki átkozódott, aki feldúlt lélekkel csak fenyegetődzött, csak bosszút lihegett. Az ég megtisztította lelkemet mindattól az alacsony vágytól, melyet ön iránt éreztem, megszabadított e bűnös ragaszkodás féktelen lángolásától, e durva földi szerelem szégyenletes hevétől; nem maradt szívemben ön iránt egyéb, mint minden érzékiségtől tiszta tűz, önzetlen szent érzélem, olyan szeretet, mely nem saját javát keresi, hanem csak az ön érdekében fáradozik. (Claudia közben felért a színpadra. Léon sűg a figyelmetlen Octave-nak.)

Don Juan: (Sganarelle-hez) Csak nem sírsz?”

L. J.: Ne törődj azzal, amit mondanak. Idióták, akik képtelenek végszóra mondani a szöveget.

„Donna Elvira: Ez a tökéletes és tiszta szerelem vezérelt ide, de csakis ön miatt, hogy figyelmeztessen az ég intézésére. . .” (Claudia, mintha megbénult volna, leáll a szöveggel.)

L. J.: Érzed, hogy most nem olyan kellemes, mint legutóbb?

Claudia: Soha sem oldom meg.

L. J.: (feláll) Már majdnem sikerült, de az érzelmek még nem elég jók. Igazak, de még nem elég erősek. Értsd meg: ez a nő izgatott, zavart, amikor megérkezik. *A Don Juan mindenek ellenére vallásos szindarab; középkori mirákulum.* Elvira belép, a *szezség állapotában van*, ezt érzékelteti a váratlan megjelenés. Beszédének komolysága és áradása tükrözi Elvira állapotát. A darabnak ez az egyetlen pillanata, amikor a szöveg majdnem Racine-i stílusban, zengve szól; Molière-nél seholy másutt nem találunk ilyet. Az érzelmek itt sokkal erősebbek. Amikor ez a nő azt mondja: „Szerettem önt”, azt kell éreznünk, hogy megszakad a szívünk. A Hermioné-jelenetek sem gyengédebbek. Hermioné-ban mindig van valami sebzettség, de itt, itt *üdvözült boldogság van és határtalan szerelem. Ez egy szerelmi önkívület lehetne.* De ez, ez vallásos önkívület, aminek mégis ugyanaz a hangneme. Ha valakinek ezzel a gyöngédséggel mondjuk, hogy „mentse magát”, akkor ennek megrázónak, szívet tépőnek kell lennie. (Csend. A vasfüggönynek támaszkodik. A tanítványokhoz fordul) Szakasztott ilyen az apa veszekedése is. Van abban az emberben valami kétségbeesett nemesség. Ezek rendkívül tiszta figurák. *Elvira könnyörgésének valóban szívet tépőnek kell lennie.* Láttam a Don Juant olyan tragikákkal, akik a hangjukkal játszottak. Az Odeonban ők játszották Hermioné-t, Andromaque-t és Chimène-t, és mindig kontra-aliban szavalták el: „Ne csodálkozzék, Don Juan...” Az én időmben ezt így játszották az Odeonban!

(Félszakítja a tanítványok nevetését és folytatja dühvel mondja.) Hát ezért lett ilyen az én felfogásom. Azt mondtam magamnak: Bizonyára nem ilyen ez a jelenet, mert így unalmas; és felmerül a kérdés: hogyan lehetséges ez, ha Molière zseni volt. . . Ebben a jelenetben, ha így játsszák, nem az. A gyöngédségtől, a könnyörgéstől, a szerelemtől, de – ahogy Elvira mondja – a tiszta szerelemtől lesz megrázó és egyre szenvedélyesebb a jelenet. És ott van

Claudia:

L. J.:

Don Juan, ez a különös egyéniség, és csodálkozva néz. Természetesen Don Juan nem túlozhatja el a játékot. A színésznők rendszerint hangosan, artikulálva mondják ezt a szöveget, mert tudják, hogy Don Juan és Sganarelle között jópofáskodik, szórakoztatni akarják a közönséget, mert azt gondolják, hogy unalmas a jelenet. Ez is a Don Juan-előadások hagyományához tartozik. Sganarelle-t feldúlja ez a rendkívüli szerelem. Ebben a pillanatban nem komikus figura. Azt mondja: „Szegény asszony!” Ez a „Szegény asszony!” felkiáltás valóban illik a jelenethez. Nagyon megrázó.

Ez nekem nem fog sikerülni. (Lejön a színpadról. A vita L. J. és Claudia között a nézőtérben zajlik. Léon és Octave fent maradnak a színpadon.)

De igen, már majdnem sikerült, sikerülnie kell, különben csalódom benned, mert az egyetlen, amit a szemedre vehetek. . . és ezt már másodéves korodban is mondtam, emlékezz csak, egyszer azt magyaráztam: rosszul játszottál, trükköztél, válogatás nélkül használtad az eszközeidet, azt akartad, hogy káprázatos legyen a vizsgád, csodálatosan kidolgoztad a jeleneted (van hozzá érzéked, van színházi intelligenciád), de miközben néztelek, azt mondtam magamban: ez nem igaz; nem ad bele mindent. Hajlamos vagy arra, hogy mesterkélte légy. *A technika, ha nem érzelemből jön, erőszakolt.* El kell dobnia. Te érzed ezt az Elvira-jelenetet, nagyon jól érzed, én csak azt kérem, hogy „forduljon ki a beled”, ahogy azt közönségesen mondanák, és mutasd meg nekünk. Vannak színészek, akik ezt féltékenységből, szeméremből nem teszik. Nálad ez nem szeméremből vagy féltékenységből fakad. Te azonnal megérted, mit kell játszani, az intelligenciáddal, drámai képzelőerőddel nagyon is világosan látod a dolgokat (és mi is látjuk azt, amit te elképzelsz), nálad a baj ott van, hogy *kizárólag a végrehajtással törödsz, nem az érzelmek táplálnak, nem a szerep mozgat.*

Claudia: Most már sokkal jobban figyelek erre.

L. J.: Nem eléggé! Ahogy Shakespeare mondja: „Fakadjon ajkaid az emberi szeretet teje. . .”, a szeretet vagy a düh. . .

Claudia: Ha ez így van, más jelenetet választok. . .

L. J.: Értsd már meg, te se félénk, se szemérmes nem vagy. Ez fontos, ez igaz! Az érzelmek megmutatásában a büszkeséged zavar. A színházi intelligenciáddal élsz és az mondatja veled: nem csinálom ezt, mert felzaklat. Tudod, ha butácska lennél, megilletődött volna, ráérezte volna a magyarázatomra. És azt mondtad volna magadnak: megpróbálom megismerni önmagam, még akkor is, ha ez megaláz a társaim előtt. Te, te viszont azt mondogod: megértettem a magyarázatát, de idegesít hogy a társaim előtt csináljam, inkább egy másik jelenetet választok. Hát ezt nevezem én a te gögődnek.

Claudia: Válaszolhatok?

L. J.: Fontold meg a szavaidat, mint ahogy én is megfontoltam.

Claudia: Ez nem egészen így van.

L. J.: Azt mondogd: nem egészen.

Claudia: (Az előszínpadon van, szemközt a közönséggel. L. J. a középső sorban ül.)

Nem mondhatom, hogy egyáltalán nem! Meg akarok szabadulni attól, ahogy eddig csináltam, szeretném úgy játszani, ahogy magyaráztam. A szerepnek csak az „angyali üdvözlés” oldalát ragadtam meg, pedig ahhoz, hogy megcsináljam azt, amivel az előbb próbálkoztam, hogy igazán sikerüljön, hogy igazán lubickoljak benne, az most nem fog menni. . . Nálam sokáig tart a szerep kihordása. Megegyik, hogy nyolc napig a kellő lelkiállapotban vagyok, aztán hirtelen kiesem belőle. Ez a szerep kihordásán múlik. Ezért mondom, hogy egy darabig nem akarom eljátszani maga előtt, nem leszek jobb, mert nem mozdult meg bennem a jelenet. Három hét múlva, talán meg tudom csinálni azt, amit kér tőlem.

L. J.: (Csend) Nem vonom vissza, amit mondtam. Azt szeretném, hogy az érzelmeken dolgozz.

Claudia: Azt fogom tenni.

L. J.: Nem igaz! Az nem igazi munka, mert megint egyedül fogsz dolgozni, és pusztán az agyad! Ez a módszer magadra hagy. Félre kell tenned a színházi intelligenciádat; és a Főiskola hátralevő idejében az érzékenységedet kell fejlesztened. A te esetében ez a legfontosabb, ehhez tartsd magad! (Felmegy a színpadra) Az érzelmeken dolgozz, mert az életben is azokkal dolgozol. Ha egy rendező azt mondja majd neked, hogy az érzelmek jók, de nem jönnek át a rivaldán, nem tud három hetet várni. Azt kéri, hogy másnap mutasd be neki a jelenetet. Hagyd az elképzeléseidet, a gondolataidat, a jeleneten dolgozz, csak azzal törődj!

Claudia: Úgy lesz. Szombaton majd eljátszom.

L. J.: Az érzelmeket keresd! *A színházi intelligencia nem elegendő, ha nincsenek érzelmek. Raimu-t érzelmeinek ereje avatta korunk legnagyobb színészévé.* (Octave lemegy a színpadról, és leül a nézőtérben.) Arra törekezd, hogy szélsőséges érzelmekből meríts! Csak érzelmi túlzásokkal, a túlzott szeretet, harag, felháborodás, büszkeség, egyszóval az erények, a hibák, az elemi tulajdonságok kimunkálásával tudod megformálni a szerepeket. (Leonhoz, aki a színpadon maradt) Iréne érzelmek nélkül játssza Elvirát, de ő elsőéves! Neki még meg kell értenie, hogy miről szól egy jelenet. El kell magyarázni neki, hogy gondoljon rá, de nálad a gondolatnak heves, mély érzelmekkel kell párosulnia. Te nem engedheted meg magadnak, hogy csupán látomásként játssz el, mert neked így kényelmes! Az érzelmeket bontsd ki! (Claudia megsértődik, és leül az első sorban) Nincs meggyőzőve! (Léon Claudia mellé ül. L. J. egyedül van a színpadon) Gondolhatod, hogy nem azért mondom mindezt, mert szeretek ostobaságokat fecsegni. Húsz év múlva, amikor ifjúkori emlékeidet meséled fiatalabb kollégáidnak, például egy turné alatt, talán majd eszedbe jut, amit most mondtam: Untam az óráit! Három éven át! Nem szerettem, de egyszer mondtam valamit, ami nem is volt rossz! Csak azt kívánom, hogy ezalatt a három év alatt legyen egyetlen nap, egyetlen pillanat, amikor megszólaltatlak benneteket, mint egy hangszer.

Octave: Mester, nem mondhattam, hogy nem értem, mert értettem.

L. J.: Akkor nem választottad volna azt, hogy úgy játszottad a jelenetet.

Octave: Azért mondtam, mert azt hittem, hogy úgy játszottam.

L. J.: (nagyon dühösen) És a múlt héten pontosan ugyanúgy játszottad Oresztész dühöngési jelenetét is! (Octave sértődötten Claudiahoz és Léonhoz megy. L. J. is csatlakozik hozzájuk, és az előszínpad szélén fejezi be magyarázatát.) Nem is értheted meg a magyarázatomat a mondat hosszúsága, az érzelmek és az előadásmód közötti kapcsolatról. *Mert megérteni: az érezni, átélni.* Ha majd átéled – akár egy Bousquet szövegen, akár Molière, Marivaux, vagy Giraudoux egy szövegén –, akkor rátalálsz a mesterségre, a mindenség titkára. Nem azért teszsz szemrehányást, mert nem értetted meg. De megmondhattad volna! És én megpróbáltam volna másképp megértetni veled. De te azt választottad: eszerint játszottam a múltkor is. Megértheted Aquinói Szent Tamás Teológiai Értekezését, ismerheted az összes filozófiai elméleteket. . . annak az intelligenciának semmi köze a színházhoz. *A színházi intelligencia: intuíció.* És ezt nehéz meghatározni. Ez nem a tudósok szokásos intelligenciája, hanem egy érzék, egy intelligens érzék. A magyarázatomat sem foghattad fel észszel, meg kellett volna *érezned!* Egyszer talán azt mondhatnád, rossz volt a magyarázatom, és hogy te magad jobbat találtál, de az nem lenne baj. . . A magyarázat csak arra való, hogy megérezték a dolgokat, és azután önmagatokon kipróbálhassátok. (A színpadra mutat.)

SÖTÉT

HARMADIK ÓRA

Hang: 1940. február 24. (Claudia álmodozón áll a vasfüggöny közelében. Octave és Léon a színpad szélén ül. L. J. felmegy a színpadra.)

L. J.: Nos, mit gondolsz?

Claudia: Végig az érzelmek vittek. Egy pillanatra sem hagytak el. Nem tudom, hogy azt játszottam-e, amit kért, de végig az érzelmek sodortak. Rémisztő dolog: az a férfi, aki el fog pusztulni, akit szerettem. . .

L. J.: Nagyon jól játszottad a jelenetet, végig; hibátlanul.

Claudia: Érezni lehetett, hogy őszinte voltam. . .

L. J.: (A többiekhez.) Ti válaszoljatok!

Octave: Igen.

Léon: (Lemegy a színpadról.) Igazán őszinte, csak a második részében voltál.

Octave: (Ő is feláll, járkál a színpadon.) Az elején megpróbálta teljesíteni az utasítását, elhagyta a pontokat.

Claudia: Mintha borotvaélen táncoltam volna. . .

L. J.: Ez fej vagy írás; ha nem sikerül érzelmekkel játszani, elvesztél. Szerintem ez a drámairomdalom egyik legkülönösebb jelenete. Még mit vettetek észre?

Octave: Nem beszélt eléggé Don Juanhoz.

Léon: Túl légies volt.

L. J.: (Octave-hoz megy. Claudia egyedül marad a színpadon. L. J. a nézőtérben, az előszínpad előtt játssza el Elvira bejövetelét, majd leül a középső sorba és onnan figyeli őket.) Nem értek egyet: ellenkezőleg, túl sokat beszél hozzá. Szerintem ebben a pillanatban, ebben a helyzetben *Elvira egyedül van a színen*, nincs szükség arra, hogy Don Juanhoz beszéljen. Elvira bejön: mint egy megszállott. Nem hallhatjuk a szöveget, ha Don Juan felé fordulsz. Én, én nem fordulnék felé. Szerintem túl sokat beszélsz hozzá. Vannak színészek, akik kissé exhibicionisták. Belépnek a színpadra, és azt érezzük, hogy örömük telik abban, hogy mindenki őket nézi, és mindenki látja boldogságukat vagy boldogtalanságukat. Nincs más szó erre, mint az exhibicionizmus. Elvirában is van ebből egy kevés, egy *öntudatlan exhibicionizmus*. Gyere be úgy, hogy közben őt nézed és neki mondd: „Ne csodálkozzék, Don Juan, hogy ebben az órában és ebben az öltözetben lát itt engem.” Az elejét csináld természetesen, ott van benne valami a társaságbeli nőből is. „Ne csodálkozzék, Don Juan, hogy ebben az órában és ebben az öltözetben lát itt engem. Sürgető oka van ennek. . .” *Ez egyszerre nagyaszonnyi és meghitt*. Elvira megnyugtatja: „Már nem az a harag vezet ide, amely nem is rég kitört belőlem. . .” – ez bizalmasabb. „Az ég megtisztította lelkem mindattól az alacsony vágytól. . .” *Itt kezdődik*. A közönségnek látnia kell a változást, éreznie kell a belső felindulást. Elvira itt kezd, és szemben a közönséggel. Megpróbálsz még egyszer? (Claudia megismétli a bejövetelt.) Ez lassú volt. A lassú bejövetel várakozást fejez ki, az olyan, mintha várnál valamit. Érted?

Claudia: Igen. (Gyorsan jön be, kitárt karral; amikor beszélni kezd, leereszti a karját.)

L. J.: Ez az, de tartsd ki egy kicsit a gesztust, mielőtt megszólalsz. (Claudia újból felemeli a karját.) Megtaláltad: ez az angyali üdvözlés! (Claudia folytatja a jelenetet.)

„*Donna Elvira: Ne csodálkozzék, Don Juan, hogy ebben az órában és ebben az öltözetben lát itt engem. Sürgető oka van ennek a látogatásnak, nem tűr halasztást, amit mondani akarok. Már nem az a harag vezet ide, amely nem is rég kitört belőlem, nagyon megváltoztam reggel óta. Már nem az a Donna Elvira vagyok, aki átkozódott, aki feldúlt lélekkel. . .*”

L. J.: Most meg majdnem megfulladsz, mert azt mondtam, ne tegyél pontokat. Három, egymást követő dolgról van szó. Te arra helyezted a hangsúlyt: „nagyon megváltoztam reggel óta”, pedig ez olyasmi, amit azelőtt mond, hogy belekezdene a mondanójába. Elvira azért jön, hogy megmentse, de előbb:

1. „Ne csodálkozzék, Don Juan. . .”
2. „Nem azért jöttem, hogy szemrehányásokat tegyek. . .”
3. „Az ég megtisztította lelkem mindattól az alacsony vágytól. . .”

Ennek három, jól elkülönített dolognak kell lenni; az első két „előzetes érzélem” – ha szabad így fogalmaznom –, teljesen visszaszorítja benned az egész lényedet átjáró érzelmeket, vagyis ezt: „Az ég megtisztította lelkem. . .” Szinte hajszolod magad, hogy eljussz ide: „Az ég megtisztította lelkemet. . .” Érted, mit akarok mondani? Belépsz, ideröpít a mondanivalód, és mintha azt mondanád: Az Ég. . . bocsánat, ne csodálkozzék, Don Juan, hogy ebben az órában és ebben az öltözetben lát itt engem. Az Ég. . . bocsánat, nagyon megváltoztam reggel óta. Ezt az állapotot egy emelkedettebb hanggal tudod kifejezni, már „Az Ég” kimondása előtt. (Claudia újra elkezd.)

„*Donna Elvira: Ne csodálkozzék, Don Juan, hogy ebben az órában és ebben az öltözetben lát itt engem. Sürgető oka van ennek a látogatásnak, nem tűr halasztást, amit mondani akarok. Már nem az a harag vezet ide, amely nem is rég kitört belőlem, nagyon megváltoztam reggel óta. Már nem az a Donna Elvira vagyok, aki átkozódott, aki feldúlt lélekkel csak fenyegetődzött, csak bosszút lihegett. Az ég. . .*” (Claudia megáll, kezét égnek emeli. Mindannyian nevetnek.)

L. J.: Nem sikerült. (Csönd. L. J. felmegy a színpad szélére és egy vízbe ugrót utánoz.) Ez az egész egy trambulínról vízbe ugró pasashoz hasonlítható. Lendületet vesz, de: megérinti a derekát, ez egy; megigazítja az úszóspakáját, ez kettő; aztán ugrik. De kezdettől fogva a vízbe ugráshoz gyűjtött erőt. Erre gondolj és akkor sikerülni fog. Folytasd „Az ég. . .”-tól és innen már ne nézz rá! (Claudia folytatja a jelenetet. Háttal áll, karját felemeli. L. J. hallgatja, de nem nézi Claudiát. A lány először neki, majd Octave-nak beszél, de szinte azonnal újra L. J.-hoz intézi szavait. Claudia most először mondja heves érzelmekkel a szöveget.)

„*Donna Elvira: Az ég megtisztította lelkemet mindattól az alacsony vágytól, amelyet ön iránt éreztem, megsza-*

badított e bűnös ragaszkodás féktelen lángolásától, e durva földi szerelem szégyenletes hevétől; nem maradt szívemben ön iránt egyéb, mint minden érzékiségtől tiszta tűz, önzetlen, szent érzélem, olyan szeretet, mely nem saját javát keresi, hanem csak az ön érdekében fáradozik. (Octave és Léon a nézőtérben vannak.) (Félre Sganarellehez.) Csak nem sírsz? Bocsánatot kérek.

Don Juan:

Sganarelle:

Donna Elvira:

Ez a tökéletes és tiszta szerelem vezérelt ide, csakis ön miatt, hogy figyelmeztessenem az égtetésére és megpróbáljam visszarántani az örvénytől, amelybe rohan. Igen, Don Juan, ismerem élete tévelygéseit; de az ég amely megillette szívemet, és ráirányította szememet botlásaimra, az ég sugallta azt is nekem, hogy keressem önt fel, és tudassam önnel, hogy vakmerő kihívásaira nem lesz több könyörület, hogy az ég rettenetes haragja már kész a lecsapásra, de még gyors bűnbánattal megmenekedhet előle; mert meglehet, már egy napja sincs, hogy elkerülje a legnagyobb bajt, ami embert érhet. Engem nem csatol már önhöz semmi ezen a földön. Az ég kegyelméből én már megszabadultam minden balga gondolatától. Végleg elvonulok a világtól s csak addig vágyom élni, amíg bűnömért meg nem bűnhődöm, amíg szigorú vezekléssel bocsánatot nem nyerek a ballépésre, melyre bűnös szenvedélyem heve ragadott. De magányomban is végtelenül gyötrődném amiatt, hogy a mennyei igazságszolgáltatásnak éppen az az ember a gyászos példaképe, akit oly gyöngéden szerettem; és kimondhatatlanul örülnék, ha elháríthatnám a fejről a fenyegető szörnyű csapást. Könyörgök, Don Juan, részesítsen utolsó kegyként abban az édes vigaszban; ne tagadja meg tőlem üdvösségét, könnyekkel szememben kérem; és ha már nem indítja meg saját jóvalta, indítsa meg az én esdeklésem, mentse meg attól, hogy önt örök kínszenvedésre ítélve lássam.

Sganarelle:

Szegény asszony!

Donna Elvira:

Végtelen gyöngédséggel szerettem. . .

L. J.:

(Nagyon meghatottan.) A beszéded bizonyos pillanatokban elárulja, hogy az érzelmeid még külsőségesek. Még nem jutottál el a jelenetben rejlő zaklatottsághoz. Amikor – illetve még sose láttam – egy színésznőnek sikerül belső kényszerből mondania a szövegét, az valóban megrázó lesz. (Lemegy a színpadról.) Ezt csak meditációval érheted el. Ez egyéni kulturáltság és egyéni erőfeszítés kérdése. Én, én akár három hónapig cisztercita lennék, hogy megtudjam, mi ez a derűs nyugalom, megismerjem ezt az érzést! Amikor azt mondd: „Szerettem önt. . .” Olyan nőre gondolj, aki képtelen tovább beszélni. Ez benne a megindító. (Hosszú csönd. Claudia leül a színpad szélére.) Akarsz dolgozni rajta?

Claudia:

Igen. Meg akarom oldani.

L. J.:

Elégedett vagyok azzal, amit csináltál. Először is, mert sikerült valami, másodsor, mert érted.

Claudia:

Tudom, hogy mit akarok, de egyedül nem tudom megoldani.

L. J.:

(Közelebb megy Claudiához. Egészen közel-

ről, nagyon szelíden, gyöngéden beszél hozzá.) Minden egyes kimondott szónál érezned kell, hogy mit mondasz, érezned kell, hogy mit jelent az a szó. Minden egyes kimondott szónál törjön fel benned az érzés, járjon át a szó jelentése. Ha kigyakorlod, hogy a szövegre gondolva rögtön felidézd magadban azokat az érzelmeket, amiket a szöveg kifejez, előbb-utóbb olyan intenzitással törnek fel benned, hogy szinte beszéd nélkül is el tudod játszani a szöveget, és egyszer csak kényszerrel érzel arra, hogy ki is mondd. Akkor, abban a pillanatban játszod el a szerepet.

SÖTÉT

NEGYEDIK ÓRA

Hang: 1940. február 28. (Mind a hárman a színpadon vannak, csak L. J. ül az első sorban, szemben Claudiával. Claudia: Octave-hoz, nagyon hangosan.)

Donna Elvira: „*Végtelen gyöngédséggel szerettem. . .*”

L. J.: Ne kapkodd el! Ez megrázó a számodra, nem intellektuálisan, hanem fizikailag. Elvira meg van győződve arról, hogy ez a férfi, akit még most is szeret – igaz, másként – a pokol tüzében ég el, és ez felzaklatja. „Szerettem önt. . .” – csak most döbbszentem rá. (Claudia Octave-hoz, gyöngéden)

Donna Elvira: „*Végtelen gyöngédséggel szerettem. . .*”

L. J.: (Hirtelen feláll, a színpadhoz megy, onnan irányítja Claudiát.) Valami hiányzik itt: az emlék. Érted? (Claudia: A közönség felé fordulva.)

Donna Elvira: „*Végtelen gyöngédséggel szerettem; semmi a földön nem volt nekem drágább önnél; megfelekeztem kötelességemről, és mindent elkövettem önért. . .*”

L. J.: „Végtelen gyöngédséggel szerettem” – ez egy kitörés legyen, annak ellenére, hogy logikusan okoskodsz: én mindent megtettem önért, s csak egy dolgot kérek, változtasson az életén, kerülje el a vesztlét. Mentse meg magát! (Claudia szenvedélyesen, L. J.-nak)

Donna Elvira: „*Végtelen gyöngédséggel szerettem; semmi a földön nem volt nekem drágább önnél; megfelekeztem kötelességemről, és mindent elkövettem önért; és viszonzásul csak azt kérem, térjen jobb útra, kerülje el a vesztlét. Mentse meg magát, kérem, ha nem maga miatt, hát miattam. Don Juan, még egyszer, könnyes szemmel kérem rá; és ha nem elegendő annak a nőnek a könnye, akit szeretett, esdve kérem mindarra, ami szívét leginkább megindíthatja.*”

L. J.: (A nézőtérről.) És itt van vége. Elvira kedvesen mondja: Most elmegyek, nem tartom fel tovább. Az a jelenet csúcса, amikor azt mondja „esdve kérem mindarra, ami szívét leginkább megindíthatja.” És elszorult torokkal: „Nem folytatom, megyek.” „Asszonyom, nagyon késő van már, maradjon itt.” – mondja a kissé „malac” Don Juan. „Nem, Don Juan, ne marasztaljon tovább.” (Claudia Octave-hoz lép)

„*Donna Elvira: Nem folytatom, megyek; ez volt minden mondánivalóm.*

Don Juan: *Asszonyom, nagyon késő van már, maradjon itt. Igyekszünk a lehető legjobban elszállásolni.*

Donna Elvira: *Nem, Don Juan, ne marasztaljon tovább.*

Don Juan: *Asszonyom, igazán örülnék, ha itt maradna.*

Donna Elvira: *Mondom, hogy nem, ne vesztegessük az időt felesleges beszéddel. Hadd menjek el minél előbb, ne ragaszkodjék a hazakiséréshez sem, csak arra gondoljon, hogy hasznát vegye a figyelmeztetésemnek.*” (Claudia hosszú szünetet tart mielőtt azt mondaná: „csak arra gondoljon. . .”)

L. J.: Ne állj meg!
Claudia: De vajon sikerül-e?
L. J.: Még nincsenek meg az érzelmek. Azt szeretném, hogy. . .
Claudia: (önmagának) Jobb vagyok, de még nem eléggé.

L. J.: Jobb vagy. De vigyázat! Amikor valaki egy szerepen gondolkodik, az fel kell, hogy zaklassa!
Claudia: Félek, hogy maga a szerep nem hat rám, mert mindaz, amit Elvira érez, olyan messze van tőlem.

L. J.: Az érzelmek azonosak. Soha ne mondj ilyesmit, mint az előbb. Ha a pokol gondolata nem hat rád, nem baj! Merítsd máshonnan azeket az érzelmeket. Gondolj egy másik veszélyre: egy veszélyes utazásra, egy életveszélyes kísérletre. Eljössz ehhez a férfihez: Nézze, nem azért jöttem, hogy. . . Ha a könnyek nem hatják meg, könyörögve kérem mindarra, ami számít önnek. . . Ahhoz, hogy ezt megoldd, tisztább, egyértelműbb érzelmek kellenek. Ezt még nem érted el teljesen, de a technika nem rossz. Most először szólalt meg, úgy ahogy, a jelenet. Ezt a jelenetet rendszerint Jeanne d’Arc-ünnepi szavalként, vagy „alkalmi” versként adják elő. (Leül a színpadon egy székre, és Don Juan szövegét nézegeti. Octave és Léon lemennek a színpadról. Felveszik a kabátjukat.)

Claudia: (Csatlakozik hozzájuk. Felveszi a kabátját.) Most már kezdem érezni. . . De tudom, hogy ez még nem jó. Nem sikerülhet azonnal. Nálam ez mindig lassan megy.

L. J.: Nyolc nap múlva készen kell lenned. A színész adottsága, hogy gyorsan jut el az érzelmekhez.
Léon: (megöleli Claudiát) Már jobb, sokkal jobb.
L. J.: Egyre inkább ura a jelenetnek, de még nem eléggé. . .

Claudia: (A nézőtér hátsó kijáratánál) Túl sok a kontroll és kevés az érzelem. Még nem jutottam el. . . de jó úton vagyok. . .

L. J.: (Beszédével megállítja a távozni készülő tanítványokat, s azok lassan visszajönnek.) Elvira, amikor azt mondja, hogy sír, még nem sír, csak később kezd sírni. Ez megdöbbenő. *Amikor egy színész azt mondja, hogy sír, nem kell megtennie. Az túlságosan egyszerű lenne.* Érzed még, hogy kiteszed a pontokat? Még csak két vagy három helyen állt össze jelenet. „Szerettem” – itt nekilendülhetsz. Éreznünk kell, hogy ott van közöttük a múltjuk. Elvira most szeretett először, csordultig volt ezzel az érzéssel, és hirtelen ez a növekvő szerelem Isten iránti szeretetté változott benne. Visszajön, hogy elmondja: Szerettem önt. . . A jelenet kulcsa: az az emlék, ami ebben van: Istenem, mennyire szerettem önt. . . A végén éreznünk kell *hogyan tart Don Juantól.* Nem fél, őt megérintette az isteni kegyelem, *Elvira biztos önma-*

gában. Van benne valami udvariasság, ami arra utal, hogy Don Juan szavai nem tévesztik meg: Nem, ne marasztaljon tovább. . . Nem csábuk el. . . Elvira szilárd, magabiztos; nem azért jöttem, hogy újakezdjük. Kezdetől fogva ott vannak ezek az érzelmek. *Szilárd és eltökélt a magatartása, a fellépése.* Ez már nem ugyanaz a Donna Elvira. . . nagyon megváltoztam reggel óta. Magyarázd meg neki, tedd világossá a helyzetet.

(Az elbűvölt Claudia lassan felmegy a színpadra.) Gondolj arra, milyen állapotban van Elvira: messziről jött, sokáig utazott egy hintón, hogy Don Juanhoz érkezzen. Hirtelen érintette meg ez a kegyelem, és csak *egy volt számára a fontos, Don Juan üdvössége, félelme az ő elkárhozásától.* Tehát azonnal útnak indult, éjszaka, akárhogyan, nem a körülményekhez illő öltözetben. Egész úton az foglalkoztatta, mit mond majd Don Juannak. Nagyon is tudta, mit fog mondani. Sietett, hogy lássa őt. Megérkezik a palotába, elhessenti az embereket: „Ne csodálkozzék Don Juan. . . Szerettem önt. . . Mindaz felszakad belőle, amit a Don Juanhoz vezető hosszú út alatt érzett. Rohant, sietett, és amikor meglátja Don Juant, minden természetes: *egész beszéde kész, ömlik belőle a szó.* Ez nem az a fajta látogatás, kerülgesse, vagy vágjon bele bátran. . . *Elvirát a mondanivalója hozta ide. Ezért angyali üdvözlét ez. Nem önszántából hozza az üzenetet, ezt látnunk kell rajtad, amikor belépsz.*

ÖTÖDIK ÓRA

Hang: 1940. május 18. (Claudia a színpadon járkal. Octave és Léon az első sorban, L. J. a középső sorban ül.)

Claudia: Sokat gondolkoztam a jeleneten, amióta dolgozom rajta. Megpróbáltam mindent megcsinálni, amit kért, nem tudom, mi látszott ebből, de igenis *éreztem mindent; amit mondtam éreztem is.*

L. J.: A jelenet mégis kissé megfontolt.
Claudia: Pedig én most. . .

L. J.: *Az érzelmek kényszerítsenek arra, hogy elmondd a szöveget. Ez a színész művésze.* Egy olyan jelenetben, mint ez, még jó is lehet a nézőnek és a színésznek egyaránt, ha a szöveg szüli meg az érzelmeket. De én azt gondolom, hogy inkább a színésznek érzelmei szólaltassák meg, mondassák el vele ezeket a mondatokat.

Claudia: „Így” léptem be. (Mutatja a mozdulatot, a jelenés gesztusát.)

L. J.: (Felmegy a színpadra.) Nem volt rossz, de egy kicsit elkapkodtad. Ezért szeretném, ha újra-csinálnád az elejét. Biztos vagyok a javaslatomban. *A szöveget, és különösen egy olyan hosszú monológot, mint ez, a váltások határozzák meg. Az igazi váltásokat pedig az érzelmek adják.* Amikor belépsz, nagyon sietsz. (Eljátssza Elvirát.) Ez az asszony lóhalálában vágatott ide. A szerelmedhez rohansz, és abban a pillanatban, amikor a házba lépsz, újra nyugodtan lélegzel. Járása nyugodt, akár egy holdkórosé.

Ez az üzött, hajszolt nő, hirtelen teljesen megnyugszik, ellágyul. A kezdéshez ezek az érzelmek kellenek. Ezek nélkül nem tudod eljátszani. Érvelsz, okoskodsz, pedig ehhez a szöveghez nincs szükség logikára. Szerintem ez a klasszikus drámairodalom legkülönösebb monológia.

Claudia: Kiderült a jelenetből, és főként a végéből, hogy Don Juan iránti szerelmem gyengédséggé változott? A múltkor ridegnek tartotta.

L. J.: (Dühös, mert félbeszakították.) Ez megfogalmazás kérdése. A jelenettől semmit sem kívánok. De a színésznőtől azt várom, hogy olyan hőfokon, olyan gyöngédséggel, olyan sugárzással játsszon, ami a középkori mirákulumokat jellemzi. *A Don Juan mirákulum, középkori mirákulum.* Nem vallásos, de nem is vallásellenes darab, és mégis az Isten gondolata hatja át. Ez a Don Juan. Nem egy szoknyavadásról szól. A probléma nem ott van. (Hosszú csönd.) A jelenet eleje jó, de nem éreztük, hogy elfelejtetted, megbocsátottad vétkeid, pedig a megbocsátással, a vétkek feledésével kezdődik a keresztényi erény. (L. J. nagyon kedvesen a színpad jobb oldala felé vezeti Claudiát, és a jelenet újakezdését kéri. Int a két fiúnak, hogy maradjanak a helyükön. A fiúk csalódottak.) Elvira jó, gyöngéd. (Claudia leveszi a cipőjét, leteszi a színpad szélére. Harisnyában jön be, karját széttárja.)

L. J.: Jobb. Érzed, hogy jobb?
Claudia: (megáll) Még mindig lábujjhegyen csinálom.

L. J.: (A vasfüggönynek támaszkodik, nagyon kedvesen, átszellemülten beszél.) Elvira lemondott mindenről, tehát az elején ez a lemondás érződik rajta, ez csodálatos. Mintha természetfölötti erők segítségével az égből szállt volna alá vagy mintha vízen járna. Don Juan életében váratlanul jelenik meg: *mint égi jel,* és hirtelen felhangzik ez a zokogással telített *fuvolaszólo.* Ennek a jelenetnek fel kell zaklatnia a nézőt: az a nő, aki az első felvonásban oly elbizakodott és erőszakos volt, most váratlanul visszajön, méghozzá abban a pillanatban, amikor a darab komorrá, a történet kimenetele kétségessé válik, amikor a cselekményt jelek népesítik be. Elvira ekkor lép be, hogy elmondja ezt a gyöngéd sirámot, ezt a lágy szót. Érted a kontrasztot?

Claudia: Szeretném ezt megcsinálni.
L. J.: (szenvedéllyel) *Ez egy belső állapot.* Sok vallásban, hogy megfelelő állapotba hozzák az embereket, bójtre itélik őket, vagyis, tartózkodniuk kell ilyen-olyan tisztátalanságtól. A színész is pont ilyen helyzetben van. *Ahhoz, hogy egy meghatározott lelkiállapotba kerüljön, egy meghatározott életformához kell alkalmazkodnia, még a testét is arra kell felkészítenie.*

Claudia: Majd nem eszem.

L. J.: (Lassan a színpad szélére megy, ugyanazon a hangon folytatja.) Elvira szerepét teli gyomorral is eljátszhatod, ha egy adott pillanatban, akármilyen módon, eléred azt a magányosságot, ami lehetővé teszi, hogy elmondd ezt a szöveget. Hogy ezt bójttal éred el vagy mással. . .

Octave: (az első sorból) Alkohollal.

L. J.: Alkohollal ehhez nem juthatsz el soha! Magadban kell kifejlesztened az érzékenységnél az állapotát, aminek segítségével átélheted mások érzéseit; vidd át magadra, mintha fényképe lennél, mások érzéseit. Menj el templomba, ahol olyanokat láthatsz, akik bójtölnek, akik a testi elégedettség állapotában vannak, olyan embereket, akik megfosztották magukat minden tisztátalan érintkezéstől, és meglátod, hogy az átszellemült állapot, amelyben vannak, megváltoztatta szemük csillogását, megszilárdította tekintetüket. Ha képes vagy arra, hogy szinte fizikailag érezd ezt az állapotot, akkor meglelted egy érzelem kulcsát. Marie Dorval, amikor a Marie-Jeanne avagy a Nép asszonyát játszotta, megpróbált belehelyezkedni a hősnő érzelmeibe. Te egy elsőáldozó kislányra gondolj, aki ügyesen csinálja végig. . . ez nem akadályoz meg abban, hogy más fizikai állapotban, fejfájással vagy teli gyomorral is eljátszd Elvirát, viszont biztosítja számodra a szerep eljátszásához szükséges fizikai állapot kulcsát. A színésznőket rendszerint az foglalkoztatja, hogy Elviraként saját érzelmeik tárházát mutassák be. És akkor *nem a szerepet játsszák, hanem önmagukat a szerepben.*

(Lejön a színpadról, felveszi az egyik széken heverő újságot. Octave és Léon a kalapjáért sietnek. Claudia gyorsan lemegy a színpadra, visszatartja L. J.-t.)

Claudia: Ha el lehet jutni. . .

L. J.: (nézi hármójukat) Színésznek lenni: időt igényel, az élet, a dolgok megismerését. Hogy ezt megtanuljátok, azért vagytok itt! (Kis idő után L. J. kimegy a teremből. Léon és Octave elköszön Claudiától. A fény lejjebb megy. Claudia felmegy a színpadra és a félhomályban az Elvira-jelenetet próbálja. Időnként megáll, majd egy egy részt újra mond.)

„Donna Elvira: *Ne csodálkozzék, Don Juan, hogy ebben az órában és ebben az öltözetben lát itt engem. Sürgető oka van ennek a látogatásnak, nem tűr halasztást, amit mondani akarok. Már nem az a harag vezet ide, amely nem is rég kitört belőlem, nagyon megváltoztam reggel óta. Már nem az a Donna Elvira vagyok, aki átkozódott, aki feldult lélekkel csak fenyegetődzött, csak bosszút lihegett. Az*

ég megtisztította lelkemet mindattól az alacsony vágytól, melyet ön iránt éreztem, megszabadított e bűnös ragaszkodás féktelen lángolásától, e durva földi szerelem szégyenletes hevétől; nem maradt szívemben ön iránt egyéb, mint minden érzékiségtől tiszta tűz, önzetlen, szent érzelem, olyan szeretet, mely nem saját javát keresi, hanem csak az ön érdekében fáradozik. Ez a tökéletes és tiszta szerelem vezérelt ide, de csakis ön miatt, hogy figyelmeztessenem az ég intésére és megpróbáljam visszarántani az örvénytől, amelybe rohan. Igen, Don Juan, ismerem élete tévelygéseit; de az ég megillette szívemet, és ráirányította szememet botlásaimra, az ég sugallta azt is nekem, hogy keressem önt fel, és tudassam önnel, hogy vakmerő kihívásaira nem lesz több könnyörület, hogy az ég rettenetes haragja már kész a lecsapásra, de még gyors bűnbánattal megmenekedhet előle; mert meglehet, már egy napja sincs, hogy elkerülhesse a legnagyobb bajt, ami embert érhet. Engem nem csatol már önhöz semmi ezen a földön. Az ég kegyelméből én már megszabadultam minden balga gondolattól. Végleg elvonulok a világtól, s csak addig vágyom élni, amíg bűnömért meg nem bűnhődöm, amíg szigorú vezekléssel bocsánatot nem nyerek a bal-lépésre, melyre bűnös szenvedélyem heve ragadott. De magányomban is végtelenül gyötrőd-ném amiatt, hogy a mennyei igazságszolgáltatásnak éppen az az ember a gyászos példaképe, akit oly gyöngéden szerettem; és kimondhatatlanul örül-nék, ha elháríthatnám fejéről a fenyegető ször-nyű csapást. Könyörgök, Don Juan, részesítsen utolsó kegyként abban az édes vigaszban, ne ta-gadja meg tőlem üdvösségét, könnyekkel szememben kérem; és ha már nem indítja meg saját jóvolta, indítsa meg az én esdeklésem, mentsen meg attól az irtózatosságtól, hogy önt örök kinszenvedésre ítélve lássam. Végtelen gyöngéd-séggel szerettem; semmi a földön nem volt nekem drágább önnél; megfeledeztem kötelességem-ről, és mindent elkövettem önért; viszonzásul csak azt kérem, térjen jobb útra, kerülje el vesz-tét. Mentse meg magát, kérem, ha nem maga miatt, hát miattam. Don Juan, még egyszer, köny-

nyes szemmel kérem rá; és ha nem elegendő an-nak a nőnek a könnye, akit szerettem, esdve kérem mindarra, ami szívét leginkább megindíthatja.” (Claudia kezébe veszi cipőjét és a vasfüggöny kisajtáján megy ki. A vasfüggöny mögül, az aj-tón át gyenge fény és a rádióból egy náci be-széd szűrődik be. A vasfüggöny ajtaja újra be-csukódik, kirekesztve a fényt és a rádió hang-ját.)

SÖTÉT

HATODIK ÓRA

Hang: 1940. szeptember 10.
(Mindannyian kabátban, a színpadon. A tanít-ványok zavartak. Octave cigarettázva járkal. Claudia csüggedten, háttal áll. Léon a vasfü-ggönynek támaszkodik. L. J. egy széken ül, ka-bátja a vállára vetve.)
(Eljátszották az egész jelenetet.)

Claudia: (megfordul, sír) Már megvolt egyszer, és most nem tudom megcsinálni! Nem találom rá újból. Amikor a májusi vizsgán játszottam, akkor vé-gig tudtam csinálni. Órákig tudtam volna ját-szani. És most hiába próbálom, nem sikerül. Különbömben mostanában egyetlen jelenetem sem megy.

L. J.: (Végig ül a hosszú monológ alatt. Egyre erőtel-jesebben beszél.)
Újra rá kell találnod, különben nem színésznő vagy, hanem család. Csak magadra támaszkod-hatsz. Elvira olyan felindult állapotban van, hogy szinte nincs is tudatában annak, amit mond. Egy holdkóros lép be. Márpedig a bejöv-etelnél a járásod tudatos volt, látszott, hogy szántszándékkal jössz. Elejétől végig minden mondatod tudatos volt. A jelenettel ellentéte-sen játszottál: vagyis bizonyos szavak hangsú-lyozásával az állandó tudatosság, a világi udva-riaskodás jelenik meg. Mintha lelkipásztor szólna a vezeklőkhöz, pedig a jelenet ennek ép-pen az ellenkezője: azért rendkívüli és bámul-a-tos, mert ebből a nőből öntudatlanul lenyűgő-ző stílusban tör fel az ékesszólás. Te viszont minden szót elmagyarázol, részletezel. A bejöv-etel: egy zaklatott asszonyé, Lady Macbeth zaklatottsága ez! Te, te egész idő alatt tudod, mit fogsz mondani. Nem jutottál el a belső telít-ettséghez, az érzelmek, az érzések telítettsé-géhez, nem jutottál el abba az állapotba, amitől zaklatott lehetsz, és amelyben a szöveget öntu-datlanul mondod el, és ami azt a mennyei álla-potot jelenti, amiről az előbb beszéltem. Nem jutottál el a megdöbbenő, profétikus hanghoz sem. Mindez hiányzott a játékból. Még a gesztusaid is tudatosak. A tested követi a gesz-tust, egész lényed részt vesz a mozdulatban, pedig Elvira mozdulatai öntudatlan, eksztati-kus gesztusok, az elragadtatott állapot gesztu-sai. Elvirát éppen belső eltökéltsége teszi egy-szerre riadtá és megszállottá, te pedig szándé-kosan lehajtod a fejed; mindez a beszédedben is jelentkezik. Nem megfelelőek a hangsúlyok, minden olyan lekerékítetten, üresen szól belő-led, monoton a beszéded: „Végleg / elvonu-

lok / a világtól” – mondod, három részre szed-ve; „Hogy elkerülje a legnagyobb bajt”; „És ki-mondhatatlanul örülnék” – ezekből derült ki, hogy nem voltál megfelelő fizikai állapotban, így arra törekedtél, hogy gesztusokkal, szöveg-gel helyettesítsd. És mindenekelőtt: Don Juan-hoz beszéltél. Ez a nő ebben a pillanatban ön-magának beszél (tehát egyértelműen a közön-ségnek). Belép és így szól: Ne csodálkozzék Don Juan. . . szeretnék mondani valamit. . . Majdnem lesütött szemmel mondja. Ha valaki azért rohan, hogy valami fontosat mondjon el, akkor behunyja a szemét, hogy egyedül marad-jon a gondolataival, mindazzal amit mondani akar. Azt mondja: Ne csodálkozzék, ne lepőd-jön meg ezen, és mindezt a nézőknek mondja. „Semmi a földön nem volt nekem drágább ön-nél”: ezt a jelenettel ellentétes értelmezéssel mondtad. Az, aki ezt mondja, nem érti önmagát, teljes benne a zavar, nem tudja, mit beszél. Tehát a színésznőnek sem szabad értenie, hogy mit mond. Ha a szövegre figyelsz, ha meg aka-rod magyarázni az értelmét, akkor csupán szemé-lyes érzelmi fogódzókat találsz benne, és a szöveg elveszett! Akkor már az is többet ér, ha egy ismeretlen nyelven mondod el! „Mondom, hogy nem, ne vesztegessük az időt felesleges beszéddel” – ez világi és bájos volt. A jelenet csodálatossága éppen az öntudatlanságban rej-lik, a közönségnek észre kell vennie, hogy ez a nő transzban, önkívületben van.

Claudia: (Leveszi a kabátját, bizakodva közelít L. J.-hoz.) Remélem, újra rátalálok. Már amikor be-léptem, éreztem, hogy rossz lesz.

L. J.: (Kis csönd után, nagyon nyugodtan kezd be-szélni. Cigaretta vesz elő, de elfelejt rágyújtani.) A szereplő színpadra lépése! Mindig ugyanaz a história!

Claudia: Ha sikerül a bejövétel, akkor a jelenet is jó, ha nem. . .

L. J.: Ha ott elrontod, az helyrehozhatatlan.

Claudia: Nem voltam megfelelő állapotban.

L. J.: (A színpad jobb oldala felé megy.) A bejövetelet kell megtalálnod. Itt éppen az eufória ellenke-zőjéről van szó, olyasmiről, ami inkább egy fa-kirra jellemző. A jelenet ennek a nőnek a hold-kórosságától, zaklatottságától lesz meghök-kentő és még arra is hat, aki nem vallásos. Kü-lönleges tisztaságú, csodálatos lágyságú szöveg ez. Egy idő múltán szinte érezzük a tömjén illa-tát. (Profétikus hangon) Ehhez a jelenethez ar-ra az indulatra van szükség, ami azokat az em-bereket jellemzi, akiket a beszédkénszer hajt, akik üzenetük végére akarnak jutni. Amikor Elvira befejezi a beszédét, azt kell éreznünk, hogy befejezte, nincs több mondanivalója. Is-teni hírnökként érkezett. Ez egy váratlan, fel-villanó jelenés, angyali üdvözlés. Égi jelenés, mintha álom lenne: a felhő szétnyílik, a jelenés hirtelen feltűnik, beszélni kezd, és amikor be-végezte, eltűnik. Váratlanul jelenik meg és tű-nik el. Elvira jelenetében az a nehéz, hogy nincs mód bűvészkedésre, nincs színpadi masi-néria, a színésznőnek egyedül kell megterem-tenie ezt a meglepő, szokatlan és csodálatos jel-lemet.

SÖTÉT

Hetedik óra

Hang: 1940. szeptember 21.
(L. J. kabátban, kalapban az első sorban ül. Csendben nézi az Elvira-jeletet, amit a tanítvá-nyok teljes egészében előadnak. A három nő-vendék szenvedéllyel játszik. Claudia meztláb jön be. Léon, aki Sganarelle-t játssza: sír, térdre veti magát. Octave – Don Juan szerepében – vé-dekezik az Elvirából áradó érzések ellen.)

„Ragotin: (Léon alakítja) Nagyságos uram, egy fátyolos hölgy van itt, nagyságoddal akar beszélni.

Don Juan: Ugyan ki lehet?

Sganarelle: Majd meglátjuk.

Donna Elvira: Ne csodálkozzék, Don Juan, hogy ebben az órá-ban és ebben az öltözetben lát itt engem. Sürgető oka van ennek a látogatásnak, nem tűr halasz-tást, amit mondani akarok. Már nem az a harag vezet ide, amely nem is rég kitört belőlem, nagyon megváltoztam reggel óta. Már nem az a Donna Elvira vagyok, aki átkozódott, aki feldúlt lélek-vel csak fenyegetődzött, csak bosszút lihegett. Az ég megtisztította lelkemet mindattól az alacsony vágytól, melyet ön iránt éreztem, megszabadított e bűnös ragaszkodás féktelen lángolásától, e durva földi szerelem szégyenletes hevétől; nem maradt szívemben ön iránt egyéb, mint minden érzékiségtől tiszta tűz, önzetlen, szent érzelem, olyan szeretet, mely nem saját javát keresi, ha-nem csak az ön érdekében fáradozik.

Don Juan: (félre, Sganarelle-hez) Csak nem sirsz?

Sganarelle: Bocsánatot kérek.

Donna Elvira: Ez a tökéletes és tiszta szerelem vezérelt ide, de csakis ön miatt, hogy figyelmeztessenem az ég inté-sére és megpróbáljam visszarántani az örvénytől, amelybe rohan. Igen, Don Juan, ismerem élete té-velygéseit; de az ég, amely megillette szívemet, és ráirányította szememet botlásaimra, az ég su-gallta azt is nekem, hogy keressem önt fel, és tu-dassam önnel, hogy vakmerő kihívásaira nem lesz több könnyörület, hogy az ég rettenetes harag-ja már kész a lecsapásra, de még gyors bűnbána-tal megmenekedhet előle; mert meglehet, már egy napja sincs, hogy elkerülje a legnagyobb bajt, ami embert érhet. Engem nem csatol már önhöz semmi ezen a földön. Az ég kegyelméből én már megszabadultam minden balga gondolattól. Végleg elvonulok a világtól, s csak addig vágyom élni, amíg bűnömért meg nem bűnhődöm, amíg szigorú vezekléssel bocsánatot nem nyerek a bal-lépésre, melyre bűnös szenvedélyem heve raga-dott. De magányomban is végtelenül gyötrőd-ném amiatt, hogy a mennyei igazságszolgáltatásnak éppen az az ember a gyászos példaképe, akit oly gyöngéden szerettem; és kimondhatatlanul örül-nék, ha elháríthatnám fejéről a fenyegető ször-nyű csapást. Könyörgök, Don Juan, részesítsen utol-só kegyként abban az édes vigaszban; ne tagadja meg tőlem üdvösségét, könnyekkel szememben kérem; és ha már nem indítja meg a saját jóvolta, indítsa meg az én esdeklésem, mentsen meg attól az irtózatosságtól, hogy önt örök kinszen-vedére ítélve lássam.

Sganarelle: (félre) Szegény asszony!

Donna Elvira: Végtelen gyöngédséggel szerettem; semmi a föl-dön nem volt nekem drágább önnél; megfele-deztem kötelességemről, és mindent elkövettem

önért; és viszonzásul csak azt kérem, térjen jobb útra, kerülje el a veszét. Mentse meg magát, kérem, ha nem maga miatt, hát miattam. Don Juan, még egyszer, könnyes szemmel kérem rá; és ha nem elegendő annak a nőnek a könnye, akit szeretett, esdve kérem mindarra, ami szívét leginkább megindíthatja.

Sganarelle: *(félre, Don Juanra tekintve) Tigrisszive van ennek!*

Donna Elvira: *Nem folytatom, megyek; ez volt minden mondánivalóm.*

Don Juan: *Asszonyom, nagyon késő van már, maradjon itt. Igyekszünk a lehető legjobban elszállásolni.*

Donna Elvira: *Nem, Don Juan, ne marasztaljon tovább.*

Don Juan: *Asszonyom, igazán örülnék, ha itt maradna.*

Donna Elvira: *Mondom, hogy nem, ne vesztegessük az időt felesleges beszéddel. Hadd menjek el minél előbb, ne ragaszkodjak a hazakisérésemhez sem, csak arra gondoljon, hogy hasznát vegye a figyelmeztetésemnek."*

(Claudia a színpad jobb oldalára ér. Felveszi a cipőjét. Octave és Léon lejönnek a színpadról. Elmennek. Claudia a színpadon vár. L. J. odamegy hozzá. Háttal a közönségnek, közel Claudiához leül és cigarettázik.)

L. J.: *Nagyon jó, nagyon jó. Sokkal jobb volt, mint a múltkor. Sokat fejlődöttél. Különösen az volt szép, amikor azt mondtad: „Végtelen gyöngédséggel szeretem”. De az is jó volt, hogy felindulás nélkül mondtad: „könnyes szemmel kérem rá”. Ez végtelenül megindító.*

Claudia: *Most sírni szeretnék.
(Megfordul. Jobb vállán ott a krétával rajzolt Dávid csillag. L. J. nem látja.)*

L. J.: *Látod, milyen nehéz?
(A színpad elsötétedik. Claudia és L. J. a színpad két oldalán távozik.)*

Hang: *A vizsgaelőadáson Claudia kiváló eredményt ért el. Feljeltették, mert zsidó volt. Tilos volt színpadra lépnie. Louis Jouvet a háború alatt önkéntes száműzetésbe vonult.*

Fordította: Lakos Anna

